

ATA SÖZÜ TERİMİ, KAYNAĞI VE İMLÂSİ

Doç. DR. HAMZA ZÜLFİKAR

Büyüklerimiz, bir ata sözü söyleyecek olsalardı, önce “Atalar hiç bir şeyi kepeğinde komamışlar” diye söze başlarlardı. Bununla bir meseleyi aydınlatan, gerçeği ortaya çıkarmaya yarayan hazır bir sözün, bir hikmetin bulunduğunu belirtmek ister ve o anda üzerinde konuştukları konuyu doğrulayan dört dörtlük bir ata sözüyle düşüncelerini pekiştirirlerdi.

Çok iyi hatırlıyorum, onlar, az konuşur, uygun bir ata sözü ile yetinir, sonucu veya değerlendirmeyi dinleyenlere bırakırlardı. “Çok söyleme arsız olur, aç saklama hırsız olur”, “Her gelen sel, kütük getirmez”, “Hastalık girende han kapısı, çıkanda iğne deliği”, “Sofu soğan yemez, eline geçse, kabuğunu komaz”, “El eli yıkar, el de yüzü” gibi Doğu Anadolu’nun bu tür birbirinden güzel, anlamlı, doğruluğu temsil eden, her biri iki ağırlıklı, birbirini tartan ata sözlerinin hemen her gün birkaçını duyar, aklımda tutmaya çalışırdım. Ancak bu anlamlı, hikmet dolu sözlere o zamanlar ne ad verildiğini doğrusu hiç düşünmemiştim. Şimdi yaşlılara bu soruyu sorduğumda —tam bir cevap olmakla birlikte— buna *büyükler sözü* dendiğini söylemekle yetinmektedirler.

Ata sözü veya *atalar sözü* kelimesinin dilimizde ne zamandan beri kullanıldığı, bu terime başka ne gibi adlar verildiği, halkın bu kavramı hangi kelimelerle karşıladığını araştırırken önce temel kaynaklardan olan *Derleme Sözlüğü*¹ ile *Tarama Sözlüğü*²’ne bakmak gerekti.

Halk dilinde kullanılan kelimelerin içinde toplandığı *Derleme Sözlüğü*’nde *ata sözü* veya *atalar sözü* kelimelerine ne yazık ki yer verilmemiştir. Anlaşılan bu kelimeler yazı dilinde kullanıldığı için sözlüğe alınmamış. İlk anda bu durum doğal karşılanırsa da, incelemekte olduğumuz böyle bir sözün halk arasında kullanılıp kullanılmadığı veya nerelerde söylendiği soruları cevapsız kalmaktadır.

Yabancı, Türkçe ayırımı yapmadan halkın bölgelere göre kullandığı bütün kelimeler tespit edilip sözlüğe alınmış olsaydı, bu tür çalışmalara da kaynaklık eder ve eserin değeri bir kat daha artardı. Aslında *Derleme Sözlüğü*’nün eksikleri değindiğimiz konuyla bitmez. 50 yıla varan bir çalışmanın ürünü olarak or-

¹ *Derleme Sözlüğü*, I-XI. c. Türk Dil Kurumu yayını, Ankara, 1963-1979

² *Tarama Sözlüğü*, I-VI. c. Türk Dil Kurumu yayını, Ankara, 1963-1972

taya çıkan bu sözlükte fonetik işaretler kullanılmadığı için bölgesel ses özellikleri verilememiştir. Bir başka eksiklik de bölgesel ekler sözlüğe alınmamıştır. Eseri sakatlayan, bütünlüğünü bozan en büyük eksiklik ise, halk dilinden derlenen deyimlerin ve ata sözlerinin bu sözlüğe katılmayarak ayrı bir kitapta Ömer Asım Aksoy tarafından toplanmış olmasıdır.

Ata sözü veya *atalar sözü* kelimelerinin kaynağını, ne zamandan beri kullanıldığını, bu kavrama başka ne gibi karşılıklar verildiğini araştırırken eski eserlerdeki kelimelere dayanan *Tarama Sözlüğü*'ne de bakılmış, ancak yukarıda sözü edilen *Derleme Sözlüğü*'ndeki tutum ve sözlükçülük anlayışının *Tarama Sözlüğü*'nde de sürdüğü görülmüş ve *ata sözü* kelimesi yaşayan dilde bulunduğu gerekçesiyle *Tarama Sözlüğü*'ne alınmamış. Böylece tarihî dönemlerde bu kelimenin kullanılıp kullanılmadığı, bu kavrama başka ne gibi adlar verildiği meselesi bu eserde de kapalı kalmıştır. Halbuki belli bir ad verilmemekle birlikte ilk yazılı belgelerimiz olan Orhon yazıtlarındaki birkaç ata sözü değerindeki hikmetli cümleden Türkler arasında bu tür sözlerin çok eskiden beri bilindiği anlaşılmaktadır.³

Uygur dönemi metinleri arasında bulunan 13 ata sözünün yayımını R. Rahmeti (Arat) yapmıştır.⁴ Burada *ata sözü*, "sav" olarak *Yime Türk savında bar* (= Hem Türk ata sözünde var) başlangıç cümlesinde geçiyor.⁵ (274. s.)

1070 yılında ortaya konan Kâşgarlı Mahmud'un *Divanü lügati't-Türk* adlı eserinde Türklerin bu kavrama bir ad verdikleri *sav* kelimesini "mesel" karşılığı olarak kullandıkları yazılıdır.⁶ Burada *sav* kelimesi için verilen çeşitli karşılıklar arasında "ata sözü" anlamı da bulunmaktadır. *Savda mundag kelür* (= Ata sözünde şöyle gelir). (154. s.)

Batı Türkçesi metinlerinde seyrek olarak görülen "söz, lakırdı" anlamındaki *sav* kelimesi sözlük niteliğindeki *Et-tuhfetü's-seniyye* adlı XVI. yüzyıl eserinde "dedikodu" anlamında *söz sav* şeklinde kullanılmıştır (*Tarama Sözlüğü* V.c.). Batı Türkçesi için ölü bir kelime olduğu anlaşılan *sav* halk ağzında da *söz sav* biçiminde bir ikileme örneği olarak varlığını sürdürmektedir: *söz sav* "dedikodu" (Antalya, Hatay, Konya, Bitlis *Derleme Sözlüğü* X.c.)

Batı Türkçesinde, birçok edebî eserde doğrudan veya dolaylı olarak ata sözlerine yer verilmiştir. Buna örnek olarak bir tıp bilgini olan Mevlâna Şemseddin'in 1480 yılında yazdığı *Teshil* adlı kitabın sonuna eklenen ve hareketli

³ Caferoğlu, A., Orhun Âbidelerinde Atalar Sözü. *Halkbilgisi Haberleri* I. c. 3. s. İstanbul 1929.

⁴ R. Rahmeti, *Türkische Turfan-Texte*, VII Abh. PAW, Phil-hist. Kl., 12 Berlin 1936, 53 v.d. 78 v.d.

⁵ Arat, R. Rahmeti, *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarih Kurumu yayını, VI. seri, no: 45, Ankara 1965.

⁶ Atalay, B., *Divanü lügati't- Türk Tercümesi* III. c. Türk Dil Kurumu.

sülüs bir yazı ile yer alan bölümde 698 ata sözü ve deyim bulunmaktadır. Yazma, Fatih Kitaplığında 3443 numarada kayıtlıdır. Yazmanın bu bölümü Türk Dil Kurumunun yayınları arasında çevri yazısı ve tıpkı basımı verilerek Velet İzbudak tarafından yayımlanmıştır.⁷ Eserin başlangıç bölümünde yer alan "... aklı olan hak (doğru) sözi bulduğu yerde alır. Atalar sözi Kur'an'a girmez, yanınca yilişür" cümlesinde konunun terimi örnek cümlede görüldüğü gibi "atalar sözü" olarak geçmektedir.

Farsçadan dilimize geçen *pend*, Arapçadan alınan *mesel* kelimelerinin daha yaygınlaşmadığı Batı Türkçesinin ilk dönemleri olan Eski Anadolu Türkçesinde bu kavramın *atalar sözü* kelimesiyle karşılandığını başka yazmalarda da görmekteyiz. Bu terimin ilgi çeken tarafı çoğul ekinin *söz* kelime üzerinde değil de, *ata* kelimesi üzerinde oluşudur. Daha doğrusu çoğullandırılan *söz* kelimesi değil, *ata* kelimesidir. P.N. Boratav'ın⁸ üzerinde çalıştığı Bibliothèque Nationale'deki 237 numaralı yazmanın başında "... bin iki yüz atalar sözün bilmeyenler öğrene... (Oriens, 229. s.) şeklindeki cümlede görüldüğü gibi çoğulluk anlatan *bin iki yüz* sıfatından sonra bile *ata* kelimesindeki çoğul eki korunmuş ve *-lar* eki bu kelimeyle kalıplaşmıştır. Ayrıca aynı eserde "... atalarun bir sözi bin öğüde geçer (Oriens, 230. s.) biçiminde verilen ata sözünde, çoğul eki *ata* kelimesi üzerindedir.

Fatih Kitaplığındaki yazmada *atalar sözü* yanında kullanılan *ulular sözü* tamlamasında da *-lar* çoğul eki *ulu* kelimesine getirilmiştir.

ata kelimesinin anlamı ilgi çekicidir. Eski Anadolu Türkçesinin çeşitli metinlerinde *ata* hep "baba" anlamına alınmıştır. Oysa *ata* çoğul ekiyle kalıplaşmış, *atalar sözü* teriminde ne "baba" ne de "dede" dir. Bir büyük, yaşlı kimse, koca kişi de değil, nitelikleri olan, bilgin, hikmet sahibi, tecrübeli, ulu kişidir. *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri* adlı eserinde Abdülbaki Gölpınarlı⁹ *dede* kelimesini açıklarken "... Halk dilinde "dede" babanın babasına, büyük babaya denir, dedenin babasınaysa, ata ve ondan öncekilere atalar adı verilir" diyor. (85. s.) Ayrıca P. N. Boratav'ın yukarıda adını verdiğimiz *Oriens*'teki makalesinde yazmanın başlangıç bölümünde yer alan cümleler arasında *ata* kelimesi *atalar* olarak zikredilmiş ve buna şöyle bir anlam verilmiştir: "atalar dedüğümüz Türk, Türkmen kocası degül, enbiya ve evliyadır" (*Oriens*, 229. s.)

Eski edebî metinlerimizde yeri geldikçe geçen, nazımda ve nesirde söz konusu olan *ata sözleri*, bilindiği gibi Tanzimat döneminde Şinasi'nin önderliğinde başlı başına bir konu olarak ele alınmıştır.

⁷ İzbudak, Velet, *Atalar Sözü*, Türk Dil Kurumu yayını, İstanbul 1936.

⁸ Boratav, Pertev N., *Quatre-vingt quatorze proverbes Turcs du XVe siècle restés inédits*, *Oriens* 7. c. no: 2, 1954.

⁹ Gölpınarlı, A., *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevi yayını, İstanbul 1977.

Şinasi, *darb-ı mesel* ve bunun çoğul olan *durub-ı emsal* terimleri yanında *hikmetü'l-avam* terimini de kullanmıştır. “*Durub-ı emsal ki hikmetü'l-avamdır, lisanından sadır olduğu bir milletin mahiyet-i efkârına delâlet eder*” (2. s.) (*Durub-ı Emsal-i Osmaniye* 2. tab. İstanbul 1287)

Şinasi, topladığı deyim ve ata sözlerini *Durub-ı Emsal-i Osmaniye* adıyla 1858 yılında yayımlamıştır. Şinasi'nin Batıdaki örneklerinden etkilenerek ata sözlerini bir araya toplaması işi, Batıyı izlemek yanında, öz değerleri araştırmanın bir görüntüsü olarak değerlendirilebilir. Onun ölümünden sonra Ebuzziya Tevfik, bu eseri genişleterek 1885 tarihinde tekrar bastırılmış ve ata sözleri konusu o yıllardan bu güne kadar güncel bir araştırma konusu olarak incelenegelmiştir.

Gene o dönemlerde Recaizade Mahmut Ekrem, *Çok Bilen Çok Yanılır* adlı tiyatro eserine ata sözlerinden bir başlık seçmiş, Ahmet Mithat'ın tavsiyesi ile Abdülhak Hamit'in 1874 tarihinde yayımladığı ve 70 ata sözü ile 121 deyimmin esere serpiştirildiği *Sabr u Sebat* adlı manzum tiyatrodaki ise, ata sözü terimi, *darb-ı mesel* terimi ile karşılanmıştır. *Sabr u Sebat*'taki deyimleri, ata sözlerini bir araya getiren ve bir makalede toplayan Saim Sakaoğlu¹⁰ *darb-ı mesel* teriminin iki yerde geçtiğini belirtir: (*Oğüst, Filip'e yavaşça*) — *İki tavşan birden koğalayan hiç birisini tutamaz. Bu da darb-ı meseldir.* (92-93. s.)

Cumhuriyete kadar yazılmış belli başlı sözlüklerde ata sözleriyle ilgili olarak şu terimler ve açıklamaları görmekteyiz :

Muallim Naci, ata sözü veya atalar sözü terimlerine *Lugat-i Naci* adlı sözlüğünde yer vermiyor.

Mehmet Selahaddin'in *Selahi Lügati* diye bilinen *Kamus-ı Osmani*'sinde *darb* maddesinde *darb-ı mesel* iç maddesi yer almakta ve karşılığında da “atalardan kalma meşhur sözler” açıklaması bulunmaktadır.

A. Vefik Paşa ise, *Lehçe-i Osmani*'sinde bu terimi ata maddesi içinde *atalar sözü* şeklinde ilk kelimeye çoğul eki ekleyerek alıyor ve “nasihat, öğüt, mesel, *durub-ı emsal*” diye karşılıklar veriyor. Şinasi'den, Ebuzziya Tevfik'ten sonra ata sözleriyle ilgilenen A. Vefik Paşa *Müntahabat-ı Durub-ı Emsal* adını verdiği eserinin iç kapağına *Atalar Sözü* başlığını eklemiş, böylece kavramın Türkçe karşılığı yavaş yavaş canlanarak, başlıklarda yer almıştır.

Kamus-i Türkî adlı sözlüğü yazan Şemseddin Sami'ye gelince *ata* maddesinde *atalar* kelimesine yer vererek “aba ve ecdad” diye anlam vermekte, ardından *atalar sözü* şeklini alarak buna da “*darb-ı mesel*” sözünü karşılık olarak göstermektedir.

¹⁰ Sakaoğlu, Saim, Abdülhak Hamid'in *Sabr ü Sebat* Adlı Eserinde Atasözleri ve Deyimler, *Mehmet Kaplan Armağanı*, Dergâh Yayınları, 1984, 221-246. s.

Şemsettin Sami ayrıca *darb* maddesinde *darb-ı mesel* terimini almakta ve “mebni ale’l-hikâye (= bir hikâyeye dayanılarak söylenen söz) olup mesel gibi irad olunan meşhur söz, atalar sözü” şeklinde bir açıklama vermektedir.

Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lügati* (İstanbul 1927) adlı eserinde *ata* kelimesine “ced” anlamı verir. Bunun çoğulu olan *atalar* kelimesinin ise, karşılığının “aba ve ecdad” olduğunu belirtir.

Hüseyin Kâzım Kadri, *atalar sözü* şeklinde aldığı bu terimi “Ecdattan nakil ve rivayet edilen sözler ve öğütler” diye tanımlar ve şu örneği ekler: *Atalar sözü Kur’ana girmez ama Kur’an yanınca lök lök yilüşür.* (I. c.)

darb-ı mesel teriminin Cumhuriyetin ilk on yılı içinde de başlıklarda yer aldığını görmekteyiz. Demir Alp’in 1933 yılında yayımladığı *Türk Darbimeselleri yahut Atalar Sözü* (İstanbul) adlı eserini buna bir örnek olarak verebiliriz.

Türkçeye geçmiş Farsça *pend*, Arapça *mesel* sözlerinin tercümesi olmayan, Batı Türkçesinde başlangıçtan beri *atalar sözü* olarak kullanılagelen bu belirtisiz isim tamlaması, konusunu kapsamlı ve anlamlı bir biçimde anlatır ve Türkçenin kurallarına uyar. Beş yüz yıldan bu yana var olan bu terim, 1960 yılından sonraki yıllarda başlıklarda görünmez olduğu gibi, çıkarılan Türkçe sözlüklere ve imlâ kılavuzlarına da alınmaz olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren *mesel*, *darbimesel* terimlerinin yerini almaya başlayan *ata sözü* veya *atalar sözü* çeşitlenerek başlıklara şu yapılarda geçmiştir :

atalar sözü (Akün, Ö. F., *Atalar Sözüne Dair*, *Şadırvan* 28. sayı Ekim 1949) Görüldüğü gibi terim ayrı yazılmış ve çoğul eki *ata* kelimesi üzerine getirilmiştir.

atalarsözü (Boratav, P.N., *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı Gerçek* Yayınevi, İstanbul 1969; 61. Soru: *Atalarsözü Nasıl Tanımlanır?*) Çoğul eki *ata* kelimesine eklenerek birleşik yazılmıştır.

atasözü (Türk Ansiklopedisi IV. c.) Çoğul eki almadan terim birleşik yazılmış.

ata sözleri (Özön, M. N., *Türk Ata Sözleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1962). Terim ayrı yazılmış ve çoğul eki *söz* kelimesi üzerine getirilmiştir. Eserin tenkidini yapan Cahit Öztelli,¹¹ bu imlâyaya da değinerek şu açıklamayı yapmaktadır: “*Ata Sözleri* bitişik yazılmaydı. Aynı anlamlarda kelimeler, yeni bir anlam verdikleri zaman bitişik yazılır, kuralına uymak gerekirdi...” Bize göre her iki kelime de gerçek anlamındadır.

¹¹ *Türk Dili* 13. sayı (Ekim 1952), 44-50. s.

ata sözləri (Oy, Aydın, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, İş Bankası yayını, İstanbul 1972). Çoğul eki *söz* kelimesi üzerine getirilmiş ve birleşik yazılmış. Yıllarca *ata sözləri* üzerine çalışmış olan Aydın Oy, eserinin 5. sayfasında bir sebep göstermeden konuya şöyle bir açıklama getirmiştir: “Yazım (İmlâ)’da bu kelimeleri birleşik yapıda kelimeler oldukları için bitişik yazmak gerekir.”

atalar sözləri Peremeci, O. Nuri, *Atalar Sözləri*, Resimli Ay Basımevi, Edirne Halkevi yayını I., 302. s. İstanbul 1943). Her iki söz de çoğul eki almıştır.

Farklı şekil ve imlâlarda yazılmış olan bu terimlere daha başka kitap ve makale adlarını örnek vermek mümkündür. Ancak sonuncu örneğin benzerini bir de Yusuf Kerimov – B. Şişmanoğlu’nun birlikte yazdıkları *Türk Atalar Sözləri ve Özlü Sözlər* (Sofya 1955, 1960), adlı eserde görmekteyiz.

atasözü şeklinde birleşik yazılış, 1965 yılında Türk Dil Kurumunca çıkarılan *Yeni Yazım Kılavuzu*’nda görülmektedir. Kavramı bir tek yapı halinde birleşik yazmakta, kanaatimce Batıdaki şekillere benzetme düşüncesi etkili olmuştur. Bu tarihten sonra pek çok kimse istese de istemese de öteki şekilleri kullanmayıp imlâda birliği sağlamak için kılavuzda gösterilen bu yazıma uymuştur.

Birleşik veya ayrı yazmak konusu eskiden beri Türkçenin önemli bir sorunudur. 1956, 1957 yıllarındaki imlâ kılavuzlarının baskılarında *ata sözü* veya *atalar sözü* kelimelerine birleşik ve ayrı olarak yer verilmemiştir. Aynı yıl Türk Dil Kurumunca çıkarılan *Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*’nin 5. cildinde ise, “deme” kelimesinin Safranbolu yöresinde kullanıldığı belirtilirken anlamı olan “atalar sözü” aynen bu imlâyla verilmiştir. 1960 yılında Türk Dil Kurumunca yayımlanan *Sade Türkçe Kılavuzu*’da ise, *darbimesel* kelimesine verilen karşılık “atalar sözü” şeklindedir. Demek ki 1960 yılından sonraki birkaç yıl içinde de Türk Dil Kurumu, *atalar sözü* biçimini benimsemektedir. Durum bu merkezdeyken 1965 yılında yayımlanan ve 1973 yılına kadar 9 baskı yapan *Yeni Yazım Kılavuzu*’nda *atalar sözü* terimine yer verilmediği, yalnızca *ata sözü* kelimesinin birleşik olarak yer aldığı görülmektedir.

Yazım Kılavuzu bu 9 baskıdan sonra bazı değişikliklerle 3 baskı daha yapmıştır. Son 11. baskıda (1981) *ata sözü* kelimesinin imlâsında bir değişiklik olmamış, eski birleşik yazım devam etmiştir.

ata sözü kelimesini birleşik yazarak yerleştirmeye çalışanlar, bir yandan da *atalar sözü* terimini unutturmuş, bu kelimeyi kılavuzlara, sözlüklere almamışlardır.

“Birleşik kelimeler aralarına ek giremeyecek kadar kalıplaşmıştır” diye konan kurala uymadığı için *atalar sözü* terimini Şükrü Elçin dışında¹² kullanan

¹² Elçin, Ş., *Türk Dilinde Atalar Sözü* (Kelime, Kavram, Bibliyografya, Örnekler) *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1. c. 2. s. 1969.

hemen hemen olmamıştır. Terimin bir sorun haline getirilmesi, görüldüğü gibi *-ler* çoğul eki ile ilgilidir. Önce şu noktada anlaşmak gerekir. Böyle bir kavramı karşılayan kelimenin *ata* parçasının mı yoksa *söz* parçasının mı çoğullandırılması gerekir? Tarihî metinlere baktığımızda — yukarıda verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi — daha mantıklı olarak daima *ata* parçasının çoğullandırıldığı görülür. Gerçekten de bu sözler bir kişiye değil, geçmişteki kuşaklara, hikmet sahibi ecdada aittir.

Çoğullandırmanın bir sorun yarattığını ileri sürerek birleşik olarak kelimeyi *atasözü* şeklinde yazmanın ve *atalar sözü* terimini görmezlikten gelmenin bir yarar ve kolaylık sağladığını ileri sürmek inandırıcı olmaz. *Ata sözlerinin bazıları çok eskidir.* cümlesinde *-ler* çoğul ekini *söz* kelimesine eklemek Türkçede doğal bir olaydır. Ayrıca *Elimizde Ankara ve yöresinden derlenmiş yüz ata sözü var.* veya ... *birkaç ata sözü var.* dediğimizde *yüz* ve *birkaç*, çoğul kavramını karşıladığından *-ler* çoğul ekine gerek olmadığı, *birkaç ata sözleri*, *yüz ata sözleri* veya *atalar sözleri* denmemesi de açıktır. Bunun yanında *Elimde Ankara ve yöresinden derlenmiş yüz atalar sözü (birkaç atalar sözü) var.* Cümlesinde *ata* kelimesine *-ler* çoğul eki getirmenin bir sakıncası olmaması gerekir. Üstelik burada XV. yüzyıldan bu yana *ata* kelimesiyle kalıplaşmış olan *-ler* çoğul eki anlatımı kuvvetlendirmiştir.

ata söz-ü veya *ata söz-ler-i* birer belirtisiz ad tamlaması olması dolayısıyla bu kuruluşdaki öteki belirtisiz ad tamlamalarında olduğu gibi ayrı yazılmaları gerekir. Belirtisiz tamlamalarda sona gelen iyelik eki canlı kaldığı sürece bu yapıdaki şekilleri birleşik yazmak doğru olmaz. Halbuki *ayakkabı (ayak kab-ı)*, *hanımeli (hanım el-i)* gibi belirtisiz ad tamlamalarındaki iyelik eki kalıplaşmıştır ve doğal olarak da birleşik yazılagelmiştir. *Ayakkabıyı* (tamir etmek), *hanımeliyi* (sulamak); *ata sözünü* (incelemek), *ata sözlerini* (derlemek) örneklerinde görüldüğü gibi *ayakkabı* ve *hanımeli* kelimelerinde araya *y* koruyucu ünsüzü girerken *ata sözü*, *ata sözleri* veya *atalar sözü* örneklerinde iyelik eki canlı olduğundan dolayı araya zamir *n*'si girmiştir.

deme (Safranbolu Zonguldak, Zile Tokat, Zara Amasya), *demece* (Niğde, Keşap Giresun), *dimece* (Bolu, Çankırı), *Sanıka* (Mut İçel), *oranlama* (Yozgat, Ayaş Ankara, Gemerek Sivas), *teselleme* (Tokat, Eskişehir) gibi adlar altında Anadolu'nun çeşitli yörelerinde kullanılan bu kavram tek bir kelime ile karşılanmış veya iyelik eki bulundurmamış olsaydı, yukarıda belirttiğimiz imlâ sorunları çıkmazdı. Aslına bakılırsa dil, bir kavramı tek kelimeyle ifade edemiyorsa, normal olarak kelime gruplarından yararlanıyor, ya isim veya sıfat tamlamalarına başvuruyor ve bu durumda da birleşik veya ayrı yazma sorunu çıkıyor. Her zaman böyle bir sorun ortada bulunduğuna göre, bu tür kelimeleri *ata sözü*, *atalar sözü*, *ata sözleri*, örneklerinde olduğu gibi ayrı yazmak çıkar bir yol olarak görülmektedir. *ata sözü* kelimesini Batıdaki örneklerine benzetip terimleştirerek *atasözü* şeklinde birleşik yazmak, *atalar sözü* kelimesini görmez-

likten gelmek ve böylece kısıtlı bir kullanım içine girmek yerine, bunları Türkçenin doğal yapısına uygun olarak ayrı yazmak ve çeşitlendirerek kullanım kolaylığı sağlamak dile zenginlik katar, yazara rahatlık verir. Nitekim Türk Dil Kurumu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumuna bağlı bir kuruluş olarak çalışmaya başladıktan sonra çıkarılan *İmlâ Kılavuzu*'nda¹³ bu kelimeye "ayrı yazılır" gerekçesiyle yer vermemiştir. *İmlâ Kılavuzu*'nun ardından yayımlanan *Türkçe Sözlük* te¹⁴ ise, *ata sözü* kelimesi ayrı yazılmıştır.

ata sözü, *atalar sözü*, *ata sözleri* diye üç şeklin varlığını ve bunların yerine göre kullanılmasında bir sakınca olmadığını kabul edersek, bu tür sözlerin birleşik yazılmalarına da gerek kalmaz. Üstelik XV. yüzyıldan bu yana kullanılan, sonuncusu 1965-1985 tarihleri arasında olmak üzere çeşitli dönemlerde ve çeşitli vesilelerle unutturulan *atalar sözü* terimi de yaşamaya devam eder.

Yazıda "*ata sözü*" anlamında geçen, çeşitli dönemlerde ve bölgelerde kullanılmış olan biçimler :

ata sözleri	hikmetü'l-avam
atalar sözleri	mesel
atalar sözü	meşhur sözler
büyükler sözü	pend
darb-ı mesel	sanıka
deme	oranlama
demece	özlü söz
deyiş	özlü sözler
dimece	teselleme
durub-ı emsal	ulular sözü
eskiler sözü	

¹³ *İmlâ Kılavuzu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, No: 525, Ankara 1988.

¹⁴ *Türkçe Sözlük (Yeni Baskı)* 1. c. A-J, 2. c. K-Z. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, Ankara 1988.